

GIMTAJĄ KALBĄ KEIČIA JOS VARTOTOJAI

Kiekviena tauta stengiasi išsaugoti gimtąją kalbą, perduoti ją iš kartos į kartą. Žinoma, šiais laikais jau beveik niekas nesitiki, kad šėamos ar būsimos kartos po 30 ar 50 metų tikrai vartos tokią kalbą, kokia mes visi dabar kalbame. Juk ir patys gerai prisimename arba vis dar girdime, kad mūsų senelių, o ir tėvų kalboje dalis vartotų žodžių ar posakių šiais laikais kai kam jau yra nesuprantami. Keičiasi gyvenimo realybė, keičiamės mes, todėl privalo keistis ir mūsų kalba: natūraliai nunyksta nepopuliarūs ir jau nevertojami (ypač sovietmečio laikų) realijų žodžiai, atsiranda naujoves apibūdinančios sąvokos; pamažu keičiama skyryba ir rašyba. Bet jeigu mes sugebame kalbą pritaikyti prie pokyčių, tai galime būti tikri – lietuvių kalba tikrai daugybę metų bus gyva. Nepriklausomai nuo to, kurios pozicijos laikytumėmės: ar kalbos kitimas mums reikštų jos nuskurdinimą ir naikinimą, ar priešingai – tie pokyčiai atrodytų kaip prasmingi kalbos gyvybingumo ir žmonių kūrybiškumo ženklai.

Pabandykime bent truputį praverti lietuvių kalbos žodžių lobyną. Jis beveik kasdien papildomas naujais žodžiais, kurie dar ne visi surašyti į oficialius popierinius ar interneto žodynus. Pati išsamiausia ir naujausia rašytinė informacija apie žodynus ir žodžius randama lietuvių kalbos išteklių informacinėje sistemoje **E. KALBA** adresu <https://ekalba.lt/>. Jei užklausoje įrašysite šių metų lapkričio pabaigoje gana dažnai žiniasklaidoje pavartotą, bet anksčiau gal ir negirdėtą, žodį *tūptinė*, tai, atsidarę nuorodą, tuoj sužinosite to žodžio reikšmę ir vartoseną. Taigi, nurodytoje interneto svetainėje galima rasti daug įdomios ir vertingos informacijos apie mūsų kalbos kitimą.

Kokius šių laikų lietuvių kalbos pokyčius pastebime? Štai realiai žodis *asmenukė* tik per maždaug 10 metų nugalėjo anglybę *selfi* (žinoma, privačiai kai kas dar pasako ir angliškąjį žodį), *atmintukas* (*atmintinė*) labai gražiai į vis rečiau vartojamų žodžių sąrašą, t. y. užmarštin, nustūmė angliškąjį *flešą*. *Brukalas* sėkmingai pakeitė ir anglybę *spamą*, ir jo lietuvišką pakaitalą *šlamtlaiškis*. *Grotazymė* (ženklas #, kuriuo pažymimas žodis (žodžių junginys) kaip naujos temos nuoroda) labai greitai išstūmė iš vartosenos svetimybę *haštagą*. Gana nauji, bet vis dažniau ir dažniau vietoj anglybių vartojami žodžiai: *dūzgės* (vietoj *aftepartis*), *patiktukai* (vietoj *láiikai*), *tinklalaidė* (vietoj *podkastas*), *vandenslyda* (vietoj *akvaplainingas*), šiurpnaktis (helouvyngas). Bet *suvožtiniai* (*suvožtinukai*) „nenurungia“ *burgerių* (*hamburgerių*), vis dar kartais perkamas *láiimas* vietoj *žaliosios citrinos*. Iš anglų kalbos pasiimtas žodis *mobingas* jau tampa įprastu ir jo jau, matyt, nepakeis nei žodis *ujimas*, nei žodžių junginys *psichologinis smurtas*. Tikėtina, kad *brusketa* „neužleis pozicijų“ lietuviškam pavadinimui – *itališkas skrebutis*. Sulietuvintas anglų kalbos žodis *raftingas* jau irgi yra įprastas (na kas ims pasakoti, kad tai, pagal Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno informaciją, yra „ekstremalus plaukimo sūkuringa upe plaustu sportas ir pramoga“). O kokia žodžių prevorkáutas (maisto papildas (iš anglų k.) ar spogòmis (šiukšlių rinkimo sportas (iš japonų k.) ateitis?..

Pasaulio kalbos noriai „pasiskolina“ kitų kalbų žodžių. Nėra išimtis ir lietuvių kalba. Nuo seniausių laikų vartojami mums įprasti ir mūsų ausiai tikrai lietuviškai skambantys žodžiai *arbata*, *baravykas*, *bažnyčia*, *česnakas*, *kadagys*, *Kalėdos*, *knyga*, *laivas*, *lopšys*, *muilas*, *Seimas*, *turgus*. Bet tai yra tik tikri skoliniai. Per paskutiniuosius dešimtmečius taip pat nemažai sulietuvintų kitų kalbų žodžių, reiškiančių naujas realijas, sėkmingai prigijo mūsų kalboje, pvz.: itališkas žodis *lasagna* „tapo“ *lazanija*, anglų k. žodis *meme* yra *memas*, iš graikų kalbos per prancūzų kalbą pasiekęs Lietuvą kavos ir pieno gėrimo pavadinimas *frapė*, iš Italijos pasiskolintas profesionalaus kavos virėjo (kavavirio) pavadinimas *baristas* (-ė), žinome iš Abchazijos kilusio padažo pavadinimą *adžika*, o kur dar *kobotas* ir *kripto valiuta* (iš anglų k.), *čiabata* (iš italų k.), *kanėlė* (iš prancūzų kalbos) ir kt. Jurbarkiškiečiai, bent kiek turį sąsają su Krailsheimu, net nepagalvoję atsakytų, kas yra *horafai* (tai juk tikrai *horafai*, o tik vėliau pakomentuotų, kad tai yra *Krailsheimo riestainiai* (trišakiai *raguoliai*).

Pagrindiniai naujų žodžių kūrėjai yra ne kalbininkai, o patys žmonės – kalbos vartotojai. Štai truputis tų vartotojų gražių ir gana lengvai suprantamų žodžių, sukurtų jau šiame amžiuje: *atiduotuvė*, *sėdmaišis*, *valdžiažmogis*, *žaliavalgystė*, *banglentininkas* (-ė), *dažasvydis*, *karstyklė*, *programišius* (-ė), *riedis*, *žingsniuoklis*, *droninukė* (*asmenukė*, padaryta dronu), *greitaveika*,

jausmaženklis (el. komunikacijoje pavartotas grafinis ženklas jausmams reikšti), *mautas* (ant kaklo užmaunamas sujungtais galais šalikas), *melagiena*, *pabarstukai*, *startuolis*, *tinklalaidė*, *vertyklė* (kompiuterinė teksto vertimo į kitą kalbą programa), *balkoninkas* (asmuo, užsiimantis daržininkyste balkone), *draugostogos* (atostogos su draugais), *tiktokeris*, *(-ė)* (socialinio tinklo „TikTok“ narys), *telktis* (susitelkimas, susivienijimas, sambūris), *nešioklės*, *tamprės*... Mūsų tautiečiai, gyvenantys Jungtinėse Amerikos Valstijose, sukūrė ir išpopuliarino lietuvių kalboje paplitusius žodžius *skaidrė* ir *žiniasklaida*.

Lietuviai taip pat labai mėgsta kurti vadinamuosius situacinius (okazinius) naujadarus, kurie atskleidžia tam tikro laikotarpio aktualijas, nuotaikas, pašaipų asmens veiklos ar griežtą reiškinį vertinimą ir pan. Rusijai pradėjus karą prieš kaimyninę valstybę ir paskelbus skubią dalinę mobilizaciją, lietuviai tai pavadino žodžiais *mogilizacija* (*kapizacija*), nes tūkstančiai rusų buvo priversti beprasmiškai žūti. Rusijos užgrobtose kitų šalių teritorijose organizuoti skubūs referendumai lietuvių vadinami *okupendumais*. Seimo narys, kuriam visai nerūpi nei Lietuvos gyvenimas, nei įstatymų kūrimas – *seimonautas*. Tikriausiai ne kartą jau yra girdėti žodžiai *išcvirkinimas*, *blinkevičiūtinti*, *kiaulega* (kiaulinantis kolega), *nuošneka* (nusišnekėjimas, paistalas), *petardyla* (žmogus, kuriam malonu šaudyti petardas) ir kt. Tikėtina, kad dalis tų situacinių žodžių ilgainiui užsimirš ir pasitrauks iš aktyviosios vartosenos. O vienas iš naujausių lietuvių kalbos žodžių yra šių metų lapkričio mėnesį sukurtas ir užrašytas labai gražus naujadaras *namitupa* (kas įpratęs tupėti namie (pirmoji reikšmė susijusi su tik kambaryje laikoma kate).

Tikrai galima ir reikia pasidžiaugti lietuvių išradingumu. Visi šiais laikais tie mūsų tautos prisiimti skoliniai bei sukurti naujadarai labai puikiai parodo, kad lietuvių kalba lengvai prisitaiko prie žmogaus poreikių. Žinoma, ne visi tie vartoti (vartojami) žodžiai atsiras enciklopediniuose žodynuose ir taps norminiais; dalis jų liks mokslininkų straipsniuose, šiais laikais parašytuose grožiniuose leidiniuose ar žodžių duomenyнуose, dar dalis „gyvens“ tik laisvalaikio pakalbiuose, įvairiose gana nedidelėse uždaroje grupėse (dabar kai kurių vadinamose žodžiu *burbulas*) ar specializuotose mokslo bendruomenėse.

Taigi, mes visi labai keičiame gimtąją kalbą, turtindami ją naujais žodžiais (ypač sukurtais pagal įprastas mūsų kalbos žodžių darybos normas). Bet drauge nepamirškime ir tai, kas jau yra: saugokime viską žodynuose, diskusijose, straipsniuose, sugebėkime iš tėvų kalbos ir žodynų susirasti ar susikurti puikią lietuvišką alternatyvą siūlomai svetimybei. Kalbą tikrai veikia ir sparti globalizacija, ir įvairios modernybės, o kartais ir dalies žmonių keistas pasipuikavimas savo gausiu anglišku žodžių priemaišų prisodrintu slengu. Bet, kad ir kas vienaip ar kitaip nepalankiai veiktų kalbą, ji yra tvari (tvirta savo praeitimi, turinti imunitetą išlikti) ir moderni (išstvermingai įveikianti sunkumus ir noriai priimanti mūsų siūlomus prasmingus pokyčius, inovacijas).

Gyvenimas nesustojamai keičia mus, o mes – savo gimtąją kalbą. Mums belieka tik dvi svarbiausios priedermės: nesunaikinti pagarbos gimtajai kalbai ir turėti aiškų bei susitartą matymą – kokią privatumą prarandančiame pasaulyje kalbą mes norime turėti.

Antanas Gvildys